

INSTYTUCJA MAŁŻEŃSTWA W STAROŻYTNYM PRAWODAWSTWIE KOŚCIELNYM (III-VI w.)

Drogą analizy źródeł kościelnych do VI stulecia włącznie można uzyskać obraz pierwotnej dyscypliny kościelnej w odniesieniu do instytucji małżeństwa. Do końca III w. miarodajne pozostają tutaj zarówno dokumenty o charakterze ściśle prawnym /np. "Didache" czy "List św. Klemensa Rzymskiego do Koryntian"/, jak również inne, o charakterze ogólnym /np. "Pasterz" Hermasa/. Począwszy od IV w. źródłami ustawodawstwa sensu stricto zaczynają być sobory i synody, papieże oraz cesarze. Znaczny wpływ na treść kościelnych norm prawnych w zakresie małżeństwa wywarły również pisma Ojców Kościoła¹.

1. Okres do IV w.

Ważnym źródłem poznania problematyki małżeństwa w pierwotnym Kościele jest, powstałe ok. 218 r. w Rzymie, dzieło św. Hipolita pt. "Traditio Apostolica"². Jego rozdział XV traktuje o tych, którzy mają przyjąć wiarę poprzez słuchanie słowa Bożego. Kandydaci do katechumenatu winni być postawieni przed doktorami, aby odpowiedzieć, dlaczego decydują się na nawrócenie. M.in. kandydata pyta

-
- 1 Zob. m.in.: F. Stanghellini, Il diritto matrimoniale nelle opere dei Padri della Chiesa, "Archivio giuridico" 84/1910/ 77-140; L. Anné, La conclusion du mariage dans la tradition et le droit de l'Eglise latine jusqu'au VIe siècle, "Ephemerides theologicae Lovanienses" 11/1945/ 513-550; tenże, Les rites des fiançailles et la donation pour cause de mariage sous le Bas-Empire, Louvain 1941; G. Violardo, Il pensiero giuridico di S. Girolamo, Milano 1937; Tenże, Appunti sul diritto matrimoniale in S. Ambrogio, w: S. Ambrogio nel XVI centenario della nascita, Milano 1940, 485-512.
- 2 Traditio Apostolica, ed. B. Botte /Hippolyte de Rome, La Tradition Apostolique d'après les anciennes versions. Introduction, traduction et notes, Paris 1968/ = 11 bis.

się o to, czy posiada kobietę /kobieta zaś mężczyznę/, czy jest wolnym czy też niewolnikiem. Małżonkom poleca się, aby byli wzajemnie z siebie zadowoleni, nieżonatych zaś poucza się, aby nie współżyli z kobietami, lecz zawarli małżeństwo według prawa, bądź też pozostali w stanie beżennym³. Użycie tam zwrotu "sumere mulierem secundum legem" zdaje się świadczyć o uznawaniu za ważne małżeństwa zawartego stosownie do przepisów prawa świeckiego, do którego przestrzegania chrześcijanie są zobowiązani.

Rozdział XVI traktuje o badaniu kandydata do katechumenatu w przedmiocie zawodu i pełnionych przezeń zajęć. Kto wykonuje określone zawody, np. rzeźbiarza, malarza, aktora, musi je porzucić, inaczej bowiem nie może przyjąć wiary. Szczególny wymóg stawia się tutaj wobec żyjących w konkubinacie:

"Concubina alicuius, si est eius serva et nutrit
pueros suos et adhaesit illi soli, audiat; secus
reiciatur. Homo qui habet concubinam cesset et sumat
uxorem secundum legem; si autem non vult, reiciatur"⁴.

Kto posiada więc konkubinę, powinien ją porzucić i pojąć żonę według prawa, w przeciwnym wypadku nie może być dopuszczony do katechumenatu. Tu również chodzi o prawo rzymskie, wymagające dla legalności małżeństwa *connubium*⁵.

Pierwsza część przytoczonego tekstu stanowi jednak wyjątek od zasady trzymania się prawa świeckiego, głoszonej przez Hipolita. Chodzi bowiem o przypadek niewolnicy związanej z mężczyzną wolnym. W myśl prawa rzymskiego, taki związek nie mógł istnieć jako małżeń-

-----
3 Traditio Apostolica 15, SCh 11 bis, 68-70: "Interrogentur autem de vita eorum qualis sit: an sit ei mulier vel an sit servus. Et si quis est servus alicuius fidelis et dominus eius ei permittit, audiat verbum ... "Si autem aliquis habet mulierem, vel mulier virum, doceantur contenti esse vir muliere et mulier viro. Si quis autem non vivit cum muliere, doceatur non fornicari, sed sumere mulierem secundum legem, vel manere sicut est".

4 Traditio Apostolica 16, SCh 11 bis, 74.

5 Por. E. Volterra, Matrimonio /diritto romano/. Enciclopedia del diritto, t. 25, Milano 1975, 733-735.

stwo, lecz jako konkubinat⁶. Tymczasem autor "Traditio Apostolica" zmierza niedwuznacznie do uznania ważności takiego związku, jeśli konkubina-niewolnica zajmie się własnymi dziećmi i będzie utrzymywała intymne stosunki jedynie ze swoim właścicielem. W takim stanie rzeczy może rozpocząć katechumenat. Tego rodzaju bowiem związek, zdaje się pośrednio motywować Hipolit, zachowuje swoją godność i wymaga dochowania wierności. Właśnie wierność, jak również monogamia oraz wychowanie dzieci stanowią w tym ujęciu fundamentalne wymogi związku małżeńskiego. W ten sposób próbuje się w "Traditio Apostolica" pogodzić wymogi moralności chrześcijańskiej z zakazami prawa rzymskiego.

Również dużą wartość poznawczą w interesującej nas problematyce przedstawiają powstałe w Syrii w 1. poł. III w. "Didascalia Apostolorum", których pierwsze rozdziały można uznać za rodzaj małego kodeksu rodzinnego. W myśl nieznanego autora, relacje pomiędzy małżonkami powinny opierać się na wzajemnej miłości. Oddanie męża wobec żony powinno być całkowite⁷, analogicznie, żona powinna bez reszty kochać męża⁸.

W innym fragmencie tego zbioru autor zachęca mężów:

"Itaque, cum naturalia profluunt uxoribus vestris, nolite convenire illis, sed sustinete eas et, scientes propria membra esse, diligite sicut proprias animas [...] "⁹.

Żonom zaś poleca się:

6 Por. A.Montan, Alle origini della disciplina matrimoniale canonica, "Apollinaris" 54/1981/ 158-159.

7 Didascalia Apostolorum I 3,1-2, ed. F.X.Funk /Didascalia et Constitutiones Apostolorum, vol. 1+2, Paderbornae 1905/, t.1,8: "Portate ergo, sicuti servi et filii Dei, invicem; ita ut vir mulierem suam, non ut superbus aut elatus sed benignus sit eiusque manus porrecta ad dandum, ut uxori suae soli suavem se faciat eamque honeste contentam reddat atque id agat, ut ab ea sola ametur neque ab alia".

8 Didascalia Apostolorum I 8,1-2, Funk, t.1,20-22: "Mulier vero subiecta sit viro suo, quoniam vir caput est mulieris, et caput viri in via iustitiae incedentis est Christus[...]time virum tuum, o mulier, et reverere eum, eique soli placere stude et parata esto ei servire".

9 Didascalia Apostolorum VI 22,6, Funk t.1,378.

"Ne autem sis litigiosa ad omnes, prae cetera adversus virum tuum, excide hoc malum a te, quoniam fidelis es, ut vir tuus, si est fidelis aut gentilis propter te non scandalizetur et blasphemet in Deum [...]"¹⁰.

Miłość zatem, jak widać, stanowi zdaniem autora zbioru podstawę wszelkich wzajemnych odniesień małżonków.

W innym zbiorze, "Konstytucjach Apostolskich" z ok. 400 r., podejmuje się - w rozdziale VIII - sprawę konkubinatu. Autor podaje rozstrzygnięcie w duchu omówionej wyżej dyspozycji św. Hipolita. Tak więc niewolnicę - konkubinę danego poganina, związaną tylko z nim, można dopuścić do katechumenatu. Jeżeli jednak utrzymuje intymne kontakty także z innymi, powinna być odsunięta od przyjęcia wiary. Gdy natomiast chrześcijanin posiada konkubinę będącą niewolnicą, powinien ją porzucić i zawrzeć związek małżeński według prawa. Jeśliby jednak była wolna, ma ją przyjąć jako legalną żonę, w przeciwnym wypadku nie może być dopuszczony do katechumenatu¹¹.

Cytowany zbiór wydaje się wykluczać, przynajmniej implicite, związek wolnego mężczyzny z niewolnicą. Przejawia się tutaj trudność ówczesnego Kościoła w rozdzieleniu małżeństwa religijnego od cywilnego.¹²

2. Okres od IV do VI w.

Pierwsze sobory i synody wniosły nowe elementy do pierwotnej dyscypliny w zakresie małżeństwa.

Wiele dyspozycji w interesującym nas przedmiocie wydał synod

-----
10 Didascalia Apostolorum I 10,1, Funk t.1,28.

11 Constitutiones Apostolorum VIII 32,12-13, Funk t. 1,537:
"Concubina cuiuspiam infidelis mancipium, illi soli dedita, admittatur; si autem etiam cum aliis petulanter agit, reiciatur. Fidelis qui habet concubinam, si servam, desinat et legitime ducat uxorem, si liberam, eam in uxorem legitimam accipiat; si nolit, reiciatur. Si vero fidelis femina coniuncta sit cum servo aut desinat aut reiciatur".

12 Por. J.Gaudemet, La décision du Callixte en matière de mariage, w: Société et mariage, Strasbourg 1980, 114.

w Elwirze /295-303 r./. Na uwagę zasługuje najpierw kan. 61, który zakazuje zawierania związku małżeńskiego pomiędzy mężczyzną i siostrą jego zmarłej żony, z uwagi na pierwszy stopień powinowactwa w linii bocznej¹³.

Niedozwolone jest także małżeństwo - jako związek kazirodczy - pomiędzy mężczyzną i córką zrodzoną z pierwszego związku żony¹⁴. Chodzi więc o pierwszy stopień powinowactwa w linii prostej.

Kan. 67 zawiera jeszcze inny zakaz, choć niezbyt jasny: "Prohilendum, ne qua fidelis vel catechumena aut comatos aut viros cinerarios habeant. Quaecumque hoc fecerint, a communione arceantur"¹⁵. Wydaje się, że dyspozycja ta odnosi się do kobiet chrześcijanek lub odbywających katechumenat, zakazując im brania za mężów tych, których działalność była społecznie potępiona¹⁶.

Kan. 15 zakazuje małżeństwa pomiędzy stroną chrześcijańską i pogańską¹⁷. Jest charakterystyczne, że zakaz ten nie został zaopatrzony żadną sankcją karną. Prawdopodobnie chodzi tutaj, zdaniem J.Gaudemeta, bardziej o radę niż o formalny zakaz, a to z uwagi na trudności w aplikowaniu tej zasady w szczególnym kontekście społecznym¹⁸.

Poza tym, zakazem synodu zostały objęte małżeństwa pomiędzy dziewczętami katolickimi i heretykami lub Żydami. Kan. 16 wychodzi

-----

13 Concilium Eliberitanum can. 61, ed. J.Vives - T.Marin Martinez - G.Martinez Dies, Concilios Visigoticos e Hispano-romanos; t.1, Barcellona-Madrid 1968, 12: "Si quis post obitum uxoris suae sororem eius duxerit, et ipsa fuerit fidelis, quinquennium a communione placuit abstineri, nisi forte velocius dari pacem necessitas coegerit infirmitatis".

14 Concilium Eliberitanum can. 66, Concilios Visigoticos 13: "Si quis privignam suam duxerit in uxorem, eo quod sit incestus, placuit nec in finem dandam esse communionem".

15 Concilium Eliberitanum can. 67, Concilios Visigoticos 13.

16 J.Gaudemet, Le concile d'Elvire, DHGE XV 330; Montan, art.cyt., 164.

17 Concilium Eliberitanum can. 15, Concilios Visigoticos 4: "Propter copiam puellarum gentilibus minime in matrimonio dandae sunt virgines Christianae, ne aetas in flore tumens in adulterium animae resolvatur".

18 J.Gaudemet, Le concile d'Elvire, DHGE XV 331.

bowiem z założenia, iż pomiędzy wierzącym a niewierzącym nie może istnieć żadna prawdziwa wspólnota¹⁹. Rodzicom więc dziewcząt, którzy przekraczają wspomniany zakaz i zezwalają na małżeństwa mieszane córek grozi sankcja wykluczenia na okres 5 lat od komunii św. Jeszcze większą karą, bo wykluczenia od komunii św. na całe życie, grozi rodzicom kan. 17 w przypadku wydania córki za kapłana pogańskiego²⁰.

Odniesienie w obydwu przypadkach sankcji karnej do rodziców pozostaje zgodne ze strukturą patriarchalną ówczesnej społeczności, która w sprawie małżeństwa dzieci przyznawała znaczną rolę rodzicom, szczególnie ojcu²¹. Zakazy były podyktowane obawą o utratę wiary małżonki katolickiej.

W kan. 65 synodu, w nawiązaniu do prawa rzymskiego zawierającego nakaz odsunięcia od siebie przez duchownego żony winnej cudzołóstwa²², sankcjonuje się wspomniane przestępstwo karą wieczystego wykluczenia od komunii św.²³.

Także w dyspozycji kan. 70 widać wpływ prawa rzymskiego, tym razem w odniesieniu do mężczyzn świeckich w analogicznej do poprzedniej sytuacji²⁴. Wspomniany w tekście okres czasu pozostawiania kobiety winnej cudzołóstwa w domu męża /aliquo tempore/ jest prawdopodobnie

-
- 19 Concilium Eliberitanum can. 16, Concilios Visigoticos s.4: "Haeretici si se transferre noluerint ad ecclesiam catholicam, nec ipsis catholicas dandas esse puellas; sed neque Iudaeis neque haeticis dare placuit, eo quod nulla possit esse societas fidei cum infidei. Si contra interdictum fecerint parentes, abstineri per quinquennium placet".
- 20 Concilium Eliberitanum can. 17, Concilios Visigoticos 4-5: "Si qui forte sacerdotibus idolorum filias suas iunxerint, placuit nec in finem eis dandam esse communionem".
- 21 For. P.Lombardia, Los matrimonios mixtos en el concilio de Elvira, "Anuario de historia del derecho espanol" 24/1954/ 543-558.
- 22 E.Volterra, Istituzioni del diritto privato romano, Roma 1974, 672 przyp. 3 oraz 650.
- 23 Concilium Eliberitanum can. 65, Concilios Visigoticos 13: "Si cuius clerici uxor fuerit moechata et scierit eam maritus suus moechari et non eam statim proiecerit, nec in finem accipiat communionem, ne ab his qui exemplum bonae conversationis esse debent, ab eis videantur scelerum magisteria procedere".
- 24 Concilium Eliberitanum can. 70, Concilios Visigoticos 13: "Si cum conscientia mariti uxor fuerit moechata, placuit nec in finem dandam ei esse communionem. Si vero eam reliquerit, post decem annos accipiat communionem, si eam quum sciret adulteram aliquo

taki sam, jaki prawo rzymskie przyznawało mężowi do niewnoszenia skargi o cudzołóstwo²⁵.

O niewierności małżeńskiej traktuje ponadto wiele innych kanonów synodu²⁶. Najbardziej charakterystyczny jest tu kan. 69, który przewiduje sankcję karną zarówno za cudzołóstwo kobiety, jak i mężczyzny, co stanowi novum²⁷.

Gdy mowa o sankcjach, należy zaznaczyć, że mają one tutaj charakter pokutny. Synod nie stawia bowiem problemu ważności związków małżeńskich, mimo tego rodzaju sankcji kanonicznych. Nie można więc tutaj mówić o ustawach unieważniających, a więc o przeszkodach małżeńskich sensu stricto²⁸.

Synod w Arles /314 r./ przyjął dwa kanony, które dotyczą małżeństwa. Kan. 11 /10/ odnosi się do sprawy powtórnego związku małżeńskiego młodych mężczyzn, którzy odsunęli od siebie żony winne cudzołóstwa²⁹. Natomiast kan. 12 /11/ dotyczy związków mieszanych³⁰. W odróżnieniu od analogicznego kan. 15 synodu w Elwirze, kan. 12/11/ synodu w Arles odnosi swoją dyspozycję bezpośrednio do młodych chrześcijanek, które poślubiają pogan, zakazując im takich związków i stanowiąc, że w wypadku zlekceważenia tego zakazu kobiety takie powinny być odsunięte na pewien czas od komunii św.

Interesujące są dwa kanony synodu w Ancyrze /314 r./. Jeden z nich /kan. 10/ zakazuje małżeństwa diakonom, jeśli przyjmując

-----
tempore in domo sua retinuit".

25 E.Volterra, Istitutioni del diritto ..., dz.cyt., 650; por. Montan, art.cyt., 166 przyp. 67.

26 Por. Concilium Eliberitanum can. 8,9,10,11,47,54,64,65,68,69,70,72,78; Sankcje karne są tu zróżnicowane w zależności od tego, po raz który miała miejsce zdrada małżeńska, jak również od okoliczności popełnionego wykroczenia.

27 Por. Concilium Eliberitanum can. 69, Concilios Visigoticos 13.

28 Por. A.Bride, Empêchements de mariage, w: Dictionnaire de droit canonique, 267.

29 Concilium Arelatense can. 11, ed. C.Munier /Concilia Galiae 314-506, Turnholti 1963/ = CCL 148,11: "De his qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, et idem sunt adulescentes fideles et prohibentur nubere, placuit ut, quantum possit, consilium eis detur ne alias uxores, viventibus etiam uxoribus suis licet adulteris, accipiant".

30 Concilium Arelatense can. 12, CC 148,11: "De puellis fidelibus quae gentilibus iunguntur, placuit ut aliquanto tempore a commu-

święcenia nie ujawnili intencji jego zawarcia, pod karą utraty wykonywanych funkcji³¹. Inny zaś /kan. 11/ nakłada obowiązek zwrócenia prawowitemu narzeczonemu porwanej mu kobiety, nawet jeśli została przez porywającego zgwałcona³². Ta ostatnia norma nabiera szczególnego znaczenia, gdy weźmie się pod uwagę instytucję obietnicy małżeństwa, znaną w Azji Mniejszej w IV wieku.

Również synod w Neocezarei /314-319 r./ zawarł w wielu swoich kanonach normy dotyczące umowy małżeńskiej. Zakazuje więc w kan. 2 kolejnych małżeństw kobiety z dwoma braćmi³³.

Zakaz odnosi się poza tym do kapłana dotkniętego karą depozycji. W przypadku zaś dopuszczenia się przezeń cudzołóstwa lub nierządu, należy - w myśl kan. 1 - zastosować karę ekskomuniki, podając winnego pokucie³⁴. Nie jest to jednak jeszcze przeszkoda małżeńska, lecz zwykła niemożność połączenia przyjętych święceń i ich wykonywania.

Kan. 3 i kan. 7 zabraniają z kolei kapłanowi uczestniczyć w przyjęciu weselnym tego, kto zawiera po raz drugi małżeństwo³⁵. Stanowi to wyraz rygorystycznego ustosunkowania się na Wschodzie wobec powtórnego małżeństwa³⁶.

Wreszcie kan. 8 synodu poleca kapłanowi odprawić żonę cudzołożną, pod karą utraty powierzonych mu funkcji³⁷.

Ważnym stwierdzeniem soboru nicejskiego /325 r./ było uznanie - wbrew tendencjom skrajnie rygorystycznym - wartości małżeństwa oraz godziwości takiego związku³⁸.

-----
nionae separentur".

- 31 Concilium Ancyranum can. 10, ed. P.P.Joannou, Fonti. Discipline générale antique /IVe-IXe s. /, t.1,2: Les canons des Synodes Particuliers, Grottaferrata 1962, 64.
- 32 Concilium Ancyranum can. 11, Joannou t.1,2, 64-65.
- 33 Concilium Neocaesariense can. 2, Joannou t.1,2, 76.
- 34 Concilium Neocaesariense can. 1, Joannou t.1,2, 75.
- 35 Concilium Neocaesariense can. 3 et 7, Joannou t.1,2, 76 et 78.
- 36 Por. M.Humbert, Le remariage à Roma, Milano 1967, 317.
- 37 Concilium Neocaesariense can. 8, Joannou t.1,2, 78-79.
- 38 Concilium Nicaenum can. 8, ed. P.P.Joannou /Fonti. Discipline générale antique, t.1,1: Les canons des conciles oecuméniques Grottaferrata 1962/ s.30: "Haec autem eos prae omnibus scriptis convenit profiteri, quod catholicae et apostolicae ecclesiae dogmata suscipiant et sequantur, id est bigamis se communicare".

Kolejne sobory i synody, zarówno wschodnie, jak i zachodnie, przyczyniły się do rozwoju pierwotnego prawa małżeńskiego w Kościele w okresie od IV do VI wieku. Charakteryzuje się on większą precyzją norm podejmowanych w nowych warunkach doskonalenia się organizacji kościelnej w Cesarstwie Rzymskim i przy jego wsparciu. Ustawodawstwo w dziedzinie małżeństwa, wychodząc naprzeciw codziennym problemom, staje się bardziej szczegółowe. Nie pomija jednak również kwestii bardziej zasadniczych, takich jak wierność tradycji, wartość małżeństwa czy jego świętość³⁹.

Odbyty ok. 350 r. synod w Gangrze stanowił przejaw walki z tendencjami dyskwalifikującymi małżeństwo jako formę życia. W kilku kanonach biskupi zaprezentowali właściwy obraz związku małżeńskiego, jak również wypowiedzieli się na temat dziewictwa i wstrzemięźliwości⁴⁰. Małżeństwo zostało ukazane jako godna pochwały forma życia, zwłaszcza w połączeniu z pewną skromnością, zachowaniem wzajemnej wierności, wychowaniem potomstwa oraz wzajemną miłością małżonków.

Synod w Laodycei /343-381 r./ ujawnił z kolei ogromną troskę duszpasterską odnośnie do delikatnej wówczas kwestii powtórnego małżeństwa. Chodziło o zajęcie stanowiska w tej sprawie w duchu skorygowania spotykanych teorii przesadnie rygorystycznych. Tak więc biskupi uznali prawomocność i godziwość powtórnego małżeństwa, dopuszczając osoby zawierające taki związek do przyjmowania komunii św., jakkolwiek po upływie pewnego czasu, w którym winni oddać się modłom i postom⁴¹.

Innym ustaleniem synodu było wskazanie tzw. dni zakazanych, w których nie można było zawierać małżeństw. W kan. 52 zaznaczono,

-----

39 Montan, art.cyt., 168-169.

40 Por. Concilium Gangrense can. 1,4,9,10,15,16, epilogus, t.1,2, 89-95, 98-99.

41 Concilium Laodicense can. 1, Joannou t. 1,2, 130: "De his qui secundum ecclesiasticam regulam libere ac legitime secundis iuncti sunt nuptiis nec occulte furtum copulae perpetrarunt, oportet, ut parvo tempore transacto vacent orationibus et ieiuniis huiusmodi, quibus etiam iuxta indulgentiam communionem reddi decrevimus".

że zakaz ten obejmuje okres Wielkiego Postu⁴².

Oprócz tego na uwagę zasługują normy odnośnie do zachowania się podczas uroczystości ślubnej⁴³, jak również dyspozycje dotyczące małżeństw mieszanych katolików z heretykami. Tego rodzaju związki kan. 31 dopuszczał jedynie wówczas, gdy heretyk był w stanie złożyć obietnicę przyjęcia wiary katolickiej⁴⁴.

Sformułowanie w tej ostatniej sprawie zostało powtórzone w kan. 14 Soboru w Chalcedonie /451 r./, przy czym zasadę zawierania małżeństw mieszanych - pod wymienionym wyżej warunkiem - ojcowie soborowi rozciągnęli także na związki zawierane z Żydami i poganami. Jedynie kantorzy i lektorzy zostali wykluczeni od zawierania małżeństw z heretykami⁴⁵.

Ważną dyspozycję zawiera tenże kan. 14 w zakresie obowiązku wychowania po katolicku potomstwa zrodzonego ze związku mieszane-
go⁴⁶. Poleca mianowicie udzielanie chrztu we wspólnocie katolickiej, a nie heretyckiej.

-----

42 Concilium Laodicense can. 52, Joannou t. 1,2, 151: "Quod non oporteat in quadragesima aut nuptias aut natalicia celebrari".

43 Concilium Laodicense can. 53, Joannou t.1,2, 151: "Quod non oporteat Christianos euntes ad nuptias plaudere vel saltare, sed venerabiliter cenare vel prandere sicut condecet Christianos".

44 Concilium Laodicense can. 31, Joannou t.1,2, 143: "Quod non oporteat cum hereticis universis nuptiarum foedera coelebrare nec eis filios dare vel filias: sed magis accipere, sit tamen promittant se fieri Christianos".

45 Concilium Chalcedonense can. 14, Joannou t.1,1, 80-81: "Quoniam in quibusdam provinciis concessum est lectoribus et psalmistis uxores accipere, statuit sancta synodus non licere cuicumque ex his sectae alterius uxorem accipere. Qui vero ex huiusmodi coniugio iam filios susceperunt, si quidem praeventi sunt, ut ex se genitos apud haereticos baptizarent, offerre eos ecclesiae catholicae communioni conveniat, non baptizatos autem non posse ulterius apud haereticos baptizari. Sed neque copulari debet nuptura haeretico, Iudaeo vel pagano, nisi forte promittat se ad orthodoxam fidem orthodoxe copulanda persona transferre. Si quis autem hanc definitionem sanctae synodi transgressus fuerit, correptioni canonicae subiacebit".

46 Tamże.

Warto wspomnieć, iż kan. 15 grozi sankcją ekskomuniki **diakonissom, które przyjąwszy święcenia i sprawując swój urząd przez jakiś czas, zawarłyby związek małżeński**. Ta sama kara została przepisana także na mężczyznę zawierającego małżeństwo z diakonisą⁴⁷. Kan. 16 natomiast ustala identyczną sankcję wobec dziewicy i zakonnika, którzy by - po poświęceniu się Bogu w swoich zobowiązaniach - zawarli związek małżeński⁴⁸.

Na uwagę zasługują następnie czerpiące obficie, m.in. z synodów wschodnich IV w., "Kanony Apostolskie" powstałe w latach 380-400. Wiele z nich porusza problematykę małżeńską. Niektóre postanowienia odnoszą się do kleru. Tak więc jeden z kanonów zakazuje diakonowi, kapłanowi i biskupowi oddalić żonę z motywu pobożności czy religijności, pod karą ekskomuniki, a w razie upor - depozycji⁴⁹. Trzy inne kanony przewidują wykluczenie od przyjęcia święceń tych kandydatów, którzy zawarli powtórne małżeństwo po przyjęciu chrztu, jak również tych, którzy żyli w konkubinacie, poślubili kobietę, która nie była dziewicą lub nie cieszyła się dobrą reputacją, lub też poślubili własną krewną⁵⁰. Tego rodzaju ustawodawstwo zmierzało niewątpliwie do umocnienia celibatu duchownych.

-----
47 Concilium Chalcedonense can. 15, Joannou t.1,1, 81-82: "Diaconissam non ordinandam ante annum quadragesimum et hanc cum summo libramine. Si vero suscipiens manus inpositionem et aliquantum temporis in ministerio permanens semetipsam tradat ad nuptias gratiae Dei contumeliam faciens, anathematizetur huiusmodi cum eo, qui illi coniugitur".

48 Concilium Chalcedonense can. 16, Joannou t.1,1, 82: "Virginem quae se Deo Domino consecravit, similiter et monachum, non licere nuptialia iura contrahere. Quod si hoc inventi fuerint perpetrantes, excommunicentur". Por. Montan, art.cyt., 171.

49 Canones Sanctorum Apostolorum 5, Joannou t.1,2, 10: "Episcopus aut uxorem propriam nequaquam sub obtentu religionis abiciat. Si veroreiecerit, excommunicetur, sed si perseveraverit deponatur".

50 Canones Sanctorum Apostolorum 17-19, Joannou t.1,2, 16-17.

Jeden z kanonów zbioru, odrzucając tendencje rygorystyczne potępione już przez synod w Gangrze i Laodycei, proklamuje wartość i godziwość małżeństwa jako związku ustanowionego przez Boga⁵¹.

Liczne synody zachodnie - prowincjonalne i regionalne - w Afryce w okresie od IV do VI stulecia, szczególnie w Hipponie /6/ i Kartaginie /ok. 30/, nie poświęciły zbyt wiele uwagi interesującej nas tematyce. Jest to zrozumiałe, gdy weźmie się pod uwagę inne różnorodne problemy, które nurtowały tamtejszy Kościół, takie jak: donatyzm, pelagianizm, dyscyplina i jedność kościelna, ważność sakramentów św.⁵²

Synod w Hipponie z 393 r. zajął się m.in. sprawą małżeństwa dzieci osób duchownych, zakazując im zawierania tego związku z niewierzącymi, heretykami i schizmatykami⁵³.

Synod kartagiński odbyty w 407 r. ustanowił normy dotyczące małżonków żyjących w separacji, polecając im pozostawanie w niej lub pojednanie oraz zabraniając zawarcia nowych związków małżeńskich pod karą pokuty⁵⁴. W takim sformułowaniu kanonukryje się zasada nierozzerwalności małżeństwa. Użyta zaś tutaj terminologia odwołuje się do Pisma św.⁵⁵ Ten sam kanon wyraża jednocześnie prag-

-
- 51 Canones Sanctorum Apostolorum 51, Joannou t.1,2, 35-36: "Si quis episcopus vel presbyter vel diaconus vel omnino ex sacerdotali numero, a nuptis, carnibus et vino non propter exercitationem, sed propter abominationem abstinet, oblitus quod "omnia valde bona" et quod "masculum et feminam fecit Deus hominem", sed blasphemans calumniatur opificium, aut corrigatur aut deponatur et ex ecclesia eiciatur. Similiter et laicus".
- 52 Por. Montan, art.cyt., 172.
- 53 Breviarium Hipponense 12, ed. C.Munier /Concilia Africae 345-525, Turnholti 1974/ = CCL 149, 37: "Ut gentilibus vel haereticis et schismaticis filii episcoporum vel quorumlibet clericorum matrimonio non coniungantur".
- 54 Registri ecclesiae Carthaginensis excerpta 102, CCL 149,218: "Placuit ut, secundum evangelicam et apostolicam disciplinam, neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito, alteri coniungatur, sed ita maneant, aut sibimet reconcilientur; quod si contempserint, ad paenitentiam redigantur. In qua causa legem imperialem petendam promulgari".
- 55 I Kor 7,10-11 i Mt 5,32.

nienie uczestników synodu, aby władza świecka promulgowała specjalną ustawę o nierozzerwalności małżeństwa. Synod dostrzega więc doniosłość społeczną i prawną nierozzerwalności związku małżeńskiego i dlatego postuluje jej potwierdzenie przez prawo świeckie. Widzi także pożytek takiego wsparcia ze strony państwa, m.in. w zakresie egzekwowania wymienionej zasady oraz karania tych, którzy ją naruszyli.

Wiele uwagi poświęcają różnym aspektom małżeństwa - konsolidując prawo w tym zakresie - synody Galii. Tak więc synod w Orleanie z 541 r. zwrócił uwagę na konieczność zgody rodziców na ślub córki stanowiąc, iż nadużywanie własnej woli przez poślubienie dziewczyny wbrew woli jej rodziców ściąga na mężczyznę karę ekskomuniki⁵⁶.

Zbiór "Statuta Ecclesiae Antiqua" z 2. poł. V w.⁵⁷ zawiera w kan. 101 wzmiankę o błogosławieniu małżeństwa przez kapłana⁵⁸, podczas gdy wszystkie pozostałe źródła galijskiego prawa kanonicznego z epoki rzymskiej i epoki Merowingów nie podają żadnych danych na temat tego obrzędu⁵⁹. Kanon nie sankcjonuje obowiązku przyjmowania wspomnianego błogosławieństwa, nie wskazuje także przeszkód uniemożliwiających jego otrzymanie, Zwraca jedynie uwagę na powstrzymanie się od pożycia małżeńskiego w noc po otrzymaniu błogosławieństwa kapłańskiego przez małżonków. Do rodziców i swatów na-

-
- 56 Concilium Aurelianense can. 22, ed. Caroli de Clercq /Concilia Galiae 511-695, Turnholti 1963/ = CCL 148A, 137-138: "Ut nullus per imperium potestatis filiam competere audeat alienam, ne coniugium, quod contra parentum voluntate impiae copulatur, velut captivitas iudicetur. Sed si, quod est prohibitum, admittitur, in his, qui perpetraverint, excommunicationis severitas pro modo pontificis inponatur".
- 57 I. Subera, Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego, Warszawa 1977², 58-59.
- 58 Statuta Ecclesiae antiqua 101, ed. C. Munier /Paris' 1960/ s.100: "Sponsus et sponsa, cum benedicendi sunt a sacerdote, a parentibus suis vel a paranympis offerantur. Qui cum benedictionem acceperint, eadem nocte, pro reverentia ipsius benedictionis, in virginitate maneant".
- 59 K. Ritzer, Le mariage dans les Églises chrétiennes du I au XI siècle, Paris 1970, 270-279; Montan art.cyt., 174.

leży przedstawianie narzeczonych kapłanowi. Samą prośbę o błogosławieństwo pozostawia się jednak inicjatywie zainteresowanych⁶⁰.

Niektóre ustalenia tego samego zbioru odnoszą się do duchownych, zakonników oraz dziewic. Biskupi Galii byli bowiem pierwszymi, którzy przyjęli dekretal Innocentego I "Dominus inter", polecający duchownym zachowanie celibatu⁶¹. Charakterystyczny jest zakaz udzielania święceń duchownemu, który poślubił wdowę lub porzucaną, lub też zawarł dwa razy małżeństwo⁶². Należy dodać, iż kanon ten powtórzył jedynie normę podjętą już na wielu innych synodach⁶³.

Synod w Orleanie z 538 r. zagroził z kolei ekskomuniką duchownemu, który by przyjąwszy dobrowolnie święcenia, zawarł małżeństwo. Ta sama sankcja odnosiła się do kobiety wychodzącej za mąż za takiego mężczyznę. Gdyby zaś duchowny taki popełnił cudzołóstwo, powinien wstąpić do klasztoru⁶⁴.

Ustawodawstwo w odniesieniu do małżeństwa duchownych pozostaje zróżnicowane, w zależności od stopnia święceń oraz odmiennych sytuacji lokalnych. W oparciu o całość norm nie wydaje się jednak, aby status duchownego wiązał się z absolutnym zakazem małżeństwa.

Gdy chodzi o dziewice poświęcone Bogu, to synod w Macon /581-583 r./ zagroził ekskomuniką w wypadku zawarcia przez nie związku małżeńskiego, stanowiącego w takim wypadku hańbę⁶⁵. Z takiego samego założenia wyszedł również synod w Lyonie w 583 roku⁶⁶.

Synod diecezjalny odbyty w Sens /561-605 r./ uchwalił zakaz zawierania małżeństwa przez opatów i mnichów⁶⁷. Także w kanonach wielu innych synodów znajdujemy podobny zakaz⁶⁸. Jednak tego rodzaju

60 Montan, art.cyt., 174.

61 Por. R.Gryson, Les origines du célibat ecclésiastique du premier au septième siècle, Gembloux 1970, 190 nn.

62 Statuta Ecclesiae antiqua can. 85, Munier 94: "Simili sententiae subiacebit episcopus, si sciens ordinaverit clericum eum qui viduam aut repudiatam uxorem habuit vel secundam".

63 Por. Montan, art.cyt., 175 przyp. 115.

64 Concilium Aurelianense can. 7-8, CCL 148A, 117.

65 Concilium Matisconense can. 12, CCL 148A, 226.

66 Concilium Lugdunense can. 3, CCL 148A, 232.

67 Concilium Autissiodorense can. 24, CCL 148A, 268: "Non licet abbate nec monacho ad nuptias ambulare".

68 Por. synod w Elwirze /kan. 13/, w Ancyrze /kan. 19/, w Toledo z 400 r. /kan. 16/, w Orange z 441 r. /kan. 17-18/, w Chalcedo-

zakazy zawierania związków małżeńskich wbrew ślubom zakonnym nie posiadały sankcji nieważności⁶⁹.

Wiele synodów omawianego okresu wypowiedziało się następnie przeciwko związkom kazirodczym. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj dyspozycja zawarta w kan. 30 synodu w Epaone z 517 roku⁷⁰. Potępia się w niej związek mężczyzny z żoną pozostawioną przez jego brata, jak również następujące związki: mężczyzny z siostrą własnej żony, pasierba z macochą, mężczyzny z siostrzenicą. Normy te powtarzają również inne synody⁷¹.

Synod w Orleanie z 533 r. proklamował zakaz rozwiązania małżeństwa w przypadku choroby pod sankcją odsunięcia winnego od przyjmowania komunii św.⁷²

W pismach papieży, posiadających początkowo formę listów prywatnych lub listów pasterskich, a następnie w reskryptach, w których biskupi Rzymu stanowili prawo, znajdujemy szereg ustaleń obejmujących

-----
nie /kan. 16/.

69 J.Gaudemet, *L'Église dans l'empire romain /IVe-Ve siècles/* Paris 1958, 202.

70 Concilium Epaonense can. 30, CCL 145A, 31-32: "Incestis coniunctionibus nihil prorsus veniae reservamus, nisi cum adulterium separatione sanaverint. Incestus vero nec ullo coniugii nomine praevelandus praeter illos, quos vel nominare funestum et, hos esse censemus: si quis relictam fratris, quae paene prius soror exteterat, carnali coniunctione violaverit; si quis frater germanam uxoris suae accipiat; si quis novercam duxerit; si quis consubrinae subrinaeque se societ. Quod ut a praesenti tempore prohibemus, ita ea, quae sunt antea instituta, non solvemus: si quis relictae avunculi misceatur aut patruī vel privignae concubito polluat. Sane quibus coniunctio illicita interdicitur, habebunt ineundi melioris coniugii liberatem".

71 Por. synod w Orleanie z 531 r. /kan. 18/, w Lyonie z 518-523 r. /kan. 1/, w Clermont z 535 r. /kan. 12/, w Orleanie z 538 r. /kan. 11/, w Tours z 575 r. /kan. 27/, w Paryżu z 556-573 r. /kan. 4/, w Lyonie z 583 r. /kan. 4/, w Macon z 585 r. /kan. 18/.

72 Concilium Aurelianense can. 11, CCL 1945A, 100: "Contracta matrimonia accedente infirmitate nulla voluntatis contrarietate solvantur. Quod si qui ex coniugibus fecerint, noverint se communione privandos".

wiele aspektów instytucji małżeństwa.

Papież Syrycjusz /384-398/, w liście do duchowieństwa mediołańskiego mówi o potrzebie obecności kapłana przy zawieraniu małżeństwa⁷³. Także w liście z 385 r. do Imeriusza z Tarragony wymieniony biskup rzymski zwraca uwagę na tę samą okoliczność⁷⁴. Podkreśla tutaj doniosłość i znaczenie udziału Kościoła w zawieraniu związków małżeńskich. Jakiegolwiek naruszenie błogosławieństwa kapłańskiego, stwierdza papież, wierni uważają za rodzaj świętokradztwa⁷⁵.

Posiadającym święcenia niższe Syrycjusz przypomina, że małżeństwo winien błogosławić kapłan⁷⁶. Podobną dyspozycję zawiera także jeden z listów Innocentego I /401-417/⁷⁷.

Wypada przypomnieć, iż mimo zasygnalizowanych norm pochodzących od papieży, błogosławienie małżeństw przez kapłanów nie było czymś powszechnym ani obowiązującym, gdy chodzi o pierwszych dzieśnięć stuleci⁷⁸.

W dekretach papieskich spotykamy również postanowienia dotyczące wstrzeźliwości duchownych. Ważny jest tutaj cytowany już list papieża Syrycjusza z 385 roku⁷⁹. Stwierdzając, że wielu

---

73 Siricius, Epistola 7,3, PL 13, 1171: "Nos sane nuptiarum vota non aspernantes accipimus, quibus velamine intersumus".

74 Siricius, Epistola 1,5, PL 13, 1136-1137: "De coniugali autem velatione requisisti, si desponsatam alii puellam, alter in matrimonium possit accipere. Hoc ne fiat, modis omnibus inhibemus: quia illa benedictio quam nupturae sacerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur".

75 Por. Montan, art.cyt., 178.

76 Siricius, Epistola 1,12-13, PL 13, 1141-1143.

77 Innocentius I, Epistola 2, 7-9, PL 20, 473-475.

78 W.M.Plöchl, Geschichte des Kirchenrechts, Bd1, Wien 1960², 235; Dekret papieża Hormisdasa /514-523/, przytoczony w Dekrecie Burcharda z Wormacji, a polecający zawieranie małżeństw w sposób publiczny, z błogosławieństwem kapłana /Burchardus Wormacien-sis, Dekretorum liber nonus 3, PL 140, 816 /nie jest autentyczny; Por. Ritzer, Le mariage, dz.cyt., 235.

79 Siricius, Epistola 1,8 i 10-11, PL 13, 1138-1141: "Plurimos enim sacerdotes Christi atque levitas, post longa consecrationis suae tempora, tam de coniugibus propriis, quam etiam de turpi coitu sobolem didicimus procreasse, et crimem suum [...] defendere [...] omnes sacerdotes atque levitae insolubili lege constringimur, ut a die ordinationis nostrae, sobrietati ac pudicitiae et corda nostra mancipemus et corpora [...], Quilibet episcopus, presby-

kapłanów i lewitów posiada dzieci zrodzone nie tylko z prawowitego małżeństwa, lecz także ze związków grzesznych, papież zobowiązuje wszystkich duchownych, aby od dnia przyjętych święceń pamiętali o zobowiązaniu wstrzemięźliwości i czystości. W przypadkach stwierdzonej niepowściągliwości biskupa, kapłana i diakona winni nie będą mogli liczyć na przebaczenie.

Poza tym, w tym samym liście papież stanowi, że duchowny, który nie zachowuje absolutnej powściągliwości cielesnej, winien być wykluczony od przyjęcia kapłaństwa a także diakonatu. Popełniający bigamię nie może otrzymać wyższych święceń; gdy popełnia ją duchowny już wyświęcony nie może otrzymać kolejnego stopnia święceń. Duchownemu niższych święceń wolno jest zawrzeć małżeństwo, lecz jedynie z dziewicą⁸⁰.

Powyższe dyspozycje powtórzył papież Innocenty I w liście z 404 r. skierowanym do Witryka biskupa Ruen, polecając poza tym, aby mnisi, którzy zostają duchownymi, trwali w bezżenności⁸¹.

Papież Leon Wielki /440-461/, w swoich listach z lat 443-459, przytacza tradycyjne normy odnośnie do niedopuszczania do święceń wyższych bigamistów. Poza tym nakazuje wstrzemięźliwość cielesną - jako obowiązkową - wszystkim sługom ołtarza, łącznie z subdiakonami⁸². Ustawodawstwo tego papieża eksponuje wyraźnie celibat jako formę życia duchownych, nawet tych, którzy posiadali najniższe stopnie święceń. W żadnym jednak tekście stan duchowny nie stanowi zakazu absolutnego, inaczej przeszkody rozrywającej do zawarcia małżeństwa⁸³.

Dekretały papieskie przytaczają jeszcze inne normy, a mianowicie, w odniesieniu do niewolników wojennych. W przypadku tego rodzaju niewolnictwa małżeństwo, według klasycznego prawa rzymskiego,

-----
ter, atque diaconus quod [...] deinceps fuerit talis inventus, iam nunc sibi omnem per nos indulgentiae aditum intelligat obseratum: quia ferro necesse est excidantur vulnera, quae fomentum non senserint medicinam".

80 Siricius, Epistola 1,7-14, PL 13,1138-1144.

81 Innocentius, Epistola 2,12-13, PL 20,475-477.

82 Por. Leo, Epistola 4,2, PL 54, 611-613; Epistola 5,3, PL 54,615-616; Epistola 12,3-5, PL 54,648-653.

83 Montan, art.cyt., 179-180.

rozwiązywało się ipso facto i nie następowało uważnienie mocą prawa powrotu do ojczyzny⁸⁴.

System ten uległ zmianie w dalszej epoce na skutek wpływu idei chrześcijańskich. Niewolnictwo wojenne nie powoduje odtąd rozwiązania ipso facto małżeństwa, lecz małżonek pozostający w ojczyźnie obowiązany był czekać 5 lat na powrót współmałżonka-niewolnika. Dopiero po upływie tego okresu małżonek oczekujący mógł się uwolnić od więzów małżeńskich i zawrzeć nowe małżeństwo, pod warunkiem jednak braku pewności co do życia współmałżonka zabranego do niewoli⁸⁵.

Ta nowa dyspozycja stanowiła niewątpliwie echo zasady nierozwalności małżeństwa. Znajdujemy ją m.in. w liście Leona Wielkiego z r. 459, skierowanym do Niceta, biskupa Akwili. Odwołując się do Ewangelii Mateusza /19,6/, papież nadmienia, iż obowiązkiem jest przyjęcie przez każdego tego, co do niego należy⁸⁶. W odniesieniu zaś do skutków prawa powrotu do ojczyzny, papież zauważa, że jeśli w sprawach własności praw i rzeczy materialnych obowiązuje - po ustaniu wojny - powrót do stanu właściwego, tym bardziej należy to odnieść do zawartych niegdyś związków małżeńskich⁸⁷. Poleca zatem, aby kobiety, które zawarły podczas wojny małżeństwo, powróciły do pierwszych mężów pod karą ekskomuniki⁸⁸.

3. Uwagi końcowe

W oparciu o niektóre tylko źródła uwzględnione w powyższych rozważaniach, a ukazujące ściśle określone zagadnienia, można powiedzieć, iż starożytność chrześcijańska nie pozostawiła usystematy-

84 Volterra, Istituzioni del diritto, dz.cyt., 323-328.

85 Tamże.

86 Leo, Epistola 159,1 PL 54,1136: "Necesse est ut legitimarum foedera nuptiarum redintegranda credamus [...] omnique studio procurandum est ut recipiat unusquisque quod proprium est".

87 Por. Leo, Epistola 159,2, PL 54,1137: "Quod si in Mancipiis vel in agris, aut etiam in domibus ac possessionibus rite servatur, quanto magis in coniugiorum redintegratione faciendum est, ut quod bellica necessitate turbatum est pacis remedio reformetur?"

88 Montan, art.cyt., 180-181.

zowanych treści prawnych w przedmiocie małżeństwa. W porównaniu z ówczesnym prawem rzymskim kanoniczna dyscyplina małżeńska wydaje się bardzo fragmentaryczna, niezbyt uwypuklona na tle treści teologicznych i pozbawiona właściwej formalizacji prawnej. Stopniowo jednak nabierała ona coraz bardziej rysów pewnej systematyki.

U podstaw pierwotnej dyscypliny małżeńskiej Kościoła leżało pojęcie małżeństwa ukazane przez Objawienie. Jedność, nierozwalność i świętość związku małżeńskiego, coraz lepiej rozumiane, stopniowo ożywiały zastany system prawa, przenikając doń i próbując go przekształcić. Na uwagę zasługuje inne niż w epoce klasycznej prawa rzymskiego ujęcie zgody małżeńskiej. Coraz bardziej bowiem przywiązywało się tu wagę do początkowego ujawnienia wzajemnej woli zawarcia związku, która to wola rodziła węzeł małżeński, trwający do końca życia jednej ze stron.

Źródła akcentują stosowność zawierania umowy małżeńskiej coram Ecclesia, w obecności kapłana udzielającego błogosławieństwa, choć z drugiej strony liturgiczna celebrowanie małżeństwa była całkowicie dobrowolna, poza małżeństwem duchownych niższych święceń lub osób o nienagannym stylu życia. Małżeństwo jest ukazane jako stan życia, mający swój walor społeczny i przynoszący określoną sytuację prawną. Na tym tle zrozumiałe jest wydawanie coraz liczniejszych dyspozycji i norm dotyczących małżonków.

Można zatem powiedzieć, iż od początku istnienia Kościoła funkcjonowało w nim prawo małżeńskie, ujawniające się w różnych formach takich jak: zakazy małżeństw w określonych warunkach, stanowienie sankcji karnych w wypadkach cudzołóstwa i ponownego zawierania małżeństw, fakultatywne błogosławienie małżonków przez kapłana, rozwiązywanie wypadków spornych.

Ks. Wojciech Góralski - Płock

IL MATRIMONIO NELLA LEGISLAZIONE DELLA CHIESA ANTICA /III-VI s./ /Sommario/

L'analisi delle fonti ecclesiastiche del carattere disciplinare fino al VI s. ci permette di osservare un processo di penetrare progressivamente alla sfera d'attività legislativa della Chiesa la problematica matrimoniale. Un particolare riguardo meritano le norme

contenute nelle collezioni pseudo-apostoliche, nei canoni dei concili generali e particolari nonché nei decretali dei papi.

Dall'insieme dei testi analizzati si può constatare, che la primordiale disciplina matrimoniale canonica appare assai frammentaria e priva di una vera formalizzazione giuridica. Si osserva tuttavia una certa progressiva evoluzione verso una sua sistematizzazione. Secondo le medesime fonti emerge che il matrimonio viene considerato come uno stato di vita, gli è proprio cioè uno stato giuridico. Per questo troviamo nella legislazione diverse disposizioni e norme che toccano gli sposati. Il proprio diritto matrimoniale dell'epoca si manifesta in vari modi: divieti matrimoniali, sanzioni per gli sposi colpevoli, benedizione della Chiesa.